

מכון הדר

MECHON HADAR

בין פנחס הדוקר בקובה לבין בלעם המלמד: "מה אקב לא קבה אל?!"

על אופיו הדמוקרטי של הקשר עם אלוהים

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@hadar.org

פרשת בלק, תשע"ז

האם הקשר עם האלוהים פתוח לכל המעוניין בכך? ומהו מודל התקשורת של בני האדם עם האל? פרשתנו מציעה לשאלות הללו תשובה המחוללת היפוך תפקידים בלתי צפוי בין משה ובני ישראל לבין בלעם ובני מואב. השוואה בין תחילת פרשת בלק לבין סופה, היא למעשה השוואה בין התנהלותם של בני מואב, מנהיגם ונביאם בלק ובלעם, לבין התנהלותם של מקבילותיהם מבני ישראל - העם, פנחס ומשה. השוואה זו מבהירה את זהותם של מי שמוזמנים להיות בקשר עם אלוהים.

הפרשה פותחת בתיאור מצבם הנפשי של בני מואב ומנהיגם: "וַיֵּרָא בָּלָק בֶּן-צֹפֹר אֶת-כָּל-אֲשֶׁר-עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶמְרֵי: וַיֵּגֶר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מֵאֲדָנָי רַב-הָאָרֶץ וַיִּקְרָן מוֹאָב מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (במדבר כב, ב' – ג'). בני מואב מסתכלים על המציאות נכוחה, מבינים שמי שנלחם עם ישראל מפסיד, ונמצאים בפרד גדול משום שהם רואים את ישראל נלחמים ומנצחים פעם אחר פעם: "וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל-זִמְדִּי מִדִּין עֲתִידָה לִלְחָמוֹ הַקָּהָל אֶת-כָּל-סִבְיָתוֹ כִּלְחָד הַשּׁוֹר אֶת יָרֵק הַשָּׂדֶה..." (כב, ד')

לעומת ניתוח המציאות המדויק של בני מואב, בפרשה מתוארים בני ישראל כמי המתנהלים ללא עיון וניתוח אלא מתוך יצריות ואימפולסיביות: "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁטִים וַיַּחֲלֵל הָעָם לְזָנוֹת אֶל-בָּנוֹת מוֹאָב" (שם כה, א').

התנהגותם של ישראל מאופיינת במימד נוסף: חוסר הנהגה. דמותו של משה נעדרת בתיאור ההתרחשויות, ולא ברור מה חלקו בהן והעם מתנהלים כקיבוץ נסחף. לא כך המצב במואב; מי שמוביל את העיון במצב ואת ההתמודדות איתו הוא המלך אשר נועץ במנהיגים נוספים מקרב מואב: "וּבְלֹק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בֵּעֵת הַהוּא: וַיִּשְׁלַח מֶלֶאכִים אֶל־בָּלָעַם בֶּן־בְּעֹר ... (כב, ד' – ה').

בשני המקרים, של ישראל ושל מואב, ישנה פנייה אל כוח עליון. אולם, שוב ניכר כי פנייתם של מואב מושכלת, מודעת, מחושבת ולכתחילה, בעוד פנייתם של ישראל היא מתוך שכרון חושים, בדיעבד, לא פרי החלטה אלא כהיענות קיבוצית. על מלך מואב מסופר:

במדבר כב, ה' – ו'

וַיִּשְׁלַח מֶלֶאכִים אֶל־בָּלָעַם בֶּן־בְּעֹר ... אָמַר הִנֵּה עִם יֵצֵא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כָסָה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יָשֵׁב מִמֶּלִי: וְעַתָּה לְכֵה־נָא אֶרְהֶלִי אֶת־הָעַם הַזֶּה כִּי עֲצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוֹלִי אוֹכֵל נֶכֶה־בּוֹ וְאֶגְרֹשְׁנוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יִדְעֹתִי אֵת אֲשֶׁר־תַּבְרֹךְ מִבְרָךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאָר:

כלומר, המלך פונה לבלעם מתוך ידיעה כי לאמירותיו יש משקל קוסמי. לעומת זאת, על ישראל מסופר: "וּתְקַרְאֲנָה לָעַם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶם וַיֹּאכְלֵם הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְאֱלֹהֵיהֶם: וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעֹר ... (כה, ב' – ג'). פנייתם של ישראל היא אל אלוהים לא להם, אלוהיהן, וזאת כתגובה לקריאה ולא מתוך תובנה על אופן התנהלות הקוסמוס.

הפניות שתיהן נענות בשלילה, ובכל זאת האחת היא שבר במערכת היחסים שבין אלוהים לאדם ואילו השנייה היא חלק טבעי ממנה, רגע של חוסר הסכמה כפי שקורה לעיתים במערכות יחסים. התגובה כלפי ישראל היא זעם: "וַיַּחַר־אַף ה' בְּיִשְׂרָאֵל" (כה, ג') זימון ההנהגה האנושית, ודרישה להתנהלות שמטרתה צינון הזעם האלוהי: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה קַח אֶת־כָּל־רֹאשֵׁי הָעָם וְהִנֵּקֵם אוֹתָם לִיקְנוֹק נֶגֶד הָעָם וַיֵּשֶׁב חֶרֶן אַף־ה' בְּיִשְׂרָאֵל" (כה, ד'). התוצאה היא ציווי אלים וקיצוני של משה, המנהיג: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־שַׁפְטִי יִשְׂרָאֵל הֲרֹגוּ אִישׁ אֶנְשָׁיו הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעֹר" (שם, ה'). תוצאה אשר אליה מתווספת מציאות קוסמית: מגפה (ח'). אלו נפסקים רק בהתערבות אימפולסיבית ואלימה נוספת:

במדבר כה, ז' – ח'

וַיֵּרָא פִּינְחָס בֶּן-אֶלְעָזָר בֶּן-אֶהֱרָן הַכֹּהֵן וַיִּקָּם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֶמֶחַ בְּיָדוֹ: וַיָּבֹא אַחֵר אִישׁ-יִשְׂרָאֵל
אֶל-הַקֹּפֶה וַיִּדְקֹר אֶת-שִׁנֵּיהֶם אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת-הָאִשָּׁה אֶל-קִבְתָּהּ וַתַּעֲצֹר הַמִּגְפָּה מֵעַל בְּגֵי
יִשְׂרָאֵל.

לעומת זאת, התגובה על בלעם היא דו שיח שבו מסכימים הצדדים שלא להסכים:

במדבר כב, ט' – י"ב

וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל-בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ: וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל-הָאֱלֹהִים בְּלֹק בֶּן-צֹפֹר מִלֶּדָּה
מוֹאָב שָׁלַח אֵלָיו: הִנֵּה הָעַם הַיֵּצֵא מִמִּצְרָיִם וַיִּכַּס אֶת-עֵינָיו הָאָרֶץ עֲתָה לָכֶה קָבָה-לִּי אֹתוֹ אוֹלֵי אוֹכְלֵי
לֶחֶמְךָ בּוֹ וַיִּגְרְשֵׁתוּ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-בִּלְעָם לֹא תִלְדָּה עִמָּהֶם לֹא תֵאָר אֶת-הָעָם כִּי בְרוּךְ הוּא:

בעוד בלעם מקבל את המגבלה שהקשר עם אלוהים שם עליו: "וַיִּקָּם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל-שָׂרֵי בְלֹק
לָכוּ אֶל-אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן ה' לִתְתִּי לְהִלָּךְ עִמָּכֶם:" (כב, י"ג) הרי שבני ישראל מתנהגים להפך. הם
מתגרים בהתנהגותם אחרי שמשה מצה על ראשי העם להרוג את מי שנצמדים לאלוהים לא להם,
וההתנהלות שכנגד רצון האל ממשיכה: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-שַׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הֲרֹגוּ אִישׁ אֲנָשָׁיו הַנִּצְמָדִים
לְבָעַל פָּעוֹר: וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיִּקְרַב אֶל-אַחֲרִי אֶת-הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה ... " (כה, ה' – ו').
חוקי הקשר עם אלוהים ממשיכים ומתבהרים עם העיון בפרטים של שני הסיפורים. אין גבול לתוכן
הבקשות שיכולים מי שנמצאים בקשר עם אלוהים לבקש; אלוהים איננו כועס על בקשתו של בלק
לקלל את ישראל, הוא רק מבהיר שזה איננו רצונו ולכן הוא לא יטול חלק בכך, אבל הוא איננו מונע
מבלק להקריב ולנסות לשנות את דעתו.

לעומת חוסר הכעס כלפי בקשה שאינה לרוחו, האל כועס על בלעם ההולך עם בלק על אף שהוא יודע
שזה איננו רצון האל, ולמעשה בכך בוגד בקשר עמו. (ברקע בעצם ניצבת שאלת האל הלא נשאלת:
מדוע נכנע בלעם והולך עם אנשי בלק אם הוא יודע שאין זה רצון האל?). "וַיִּקָּם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיִּתְּכֵשׁ
אֶת-אֲתָנּוֹ וַיִּלָּךְ עִם-שָׂרֵי מוֹאָב: וַיַּחֲרֹאף אֱלֹהִים כִּי-הוֹלִךָ הוּא וַיִּתְּכֵשׁ מִלֶּאֱדָה יִקְנֹם בְּדָרוֹ לְשִׁטּוֹן לוֹ " (כב,
כ"א – כ"ב). כעסו של אלוהים מתבטא בכך שהוא מציב מכשול, שטן, בדרכו של בלעם.

אולם, מכשול זה גם הוא סמלי, והוא מבהיר לבלעם - כמו גם לבני ישראל ולנו הקוראים - כי מחיר הבגידה באל הוא הפסקה בקשר. הדבר מובהר לבלעם באמצעות האתון, אשר רואה את מלאך האלוהים בעוד בלעם נותר בעיוורונו. האמירה היא למעשה: יצורים אחרים יהיו בקשר ישיר עם אלוהים ואתה הבוגד לא, האתון תראה את המלאך, תבין את מציאות האל בעולמו נכוחה, ואילו אתה תתנהל כעיוור.

אולם האתון מבהירה לא רק לבלעם אלא גם לישראל, ולנו קוראי המקרא את טיבו הפשוט של הקשר שבין אלוהים לברואיו ויצירי כפיו: הקשר עם האל הוא הדדי, מי שבוחר בו מצוי בו, ומי שמזלזל בבחירה הזאת - נפלט מתוכו.

בלב המסע במדבר, המסע הנובע מייחוד הקשר של אלוהים לעמו, ישנה הבהרה של גבולות הייחוד, ולייתר דיוק של פן משמעותי **חסר גבולות** המאפיין אותו. ייחוד הקשר עם ישראל איננו מדיר קשרים אחרים, של כל מי שמעוניינים לחסות בכנפיו של הקשר הזה. אלוהים נאמן לנאמנים, גם אם הם נביאיהם של עמים אחרים, או מי שבתמימותם מתנהלים בעולם מתוך קשר עם אלוהים. אפשר להתנהל בתודעה של קשר, הקשבה ושימת לב, ואפשר בעיוורון להכות באתון בדרך למסע שמטרתו קללה.